

REALIZOWANIE PLANÓW KONTRAKTACJI A JEJ OPLACALNOŚĆ

Kontraktacja roślinna obejmuje szeroki wachlarz artykułów stanowiących surowce rolnicze dla przemysłu rolno-spożywczego i lekkiego oraz nasiona (np. traw, roślin motylkowych i warzyw). Podstawową grupę stanowią rośliny przemysłowe obejmujące 82,3% ogólnej powierzchni pod uprawami kontraktowanymi w 1954 roku.

Tabl. 1. **Udział poszczególnych roślin przemysłowych w ogólnej powierzchni pod uprawami kontraktowanymi w 1954 roku**

Wyszczególnienie	Procentowy udział w ogólnej powierzchni zakontraktowanej
Burak cukrowy	32,3
Jęczmień browarniany	19,3
Rośliny włókniste	9,6
„ oleiste	9,1
Ziemniaki przemysłowe	7,0
Tytoń	2,7
Zioła	0,9
Cykoria	0,7
Chmiel	0,1

O rozszerzającym się zasięgu kontraktacji produkcji roślinnej świadczą dane dotyczące areалу pod roślinami kontraktowanymi w latach 1947—1954.

Tablica 2 wykazuje stały w zasadzie wzrost areálu pod uprawami kontraktowanymi. Spadek, jaki nastąpił w 1952 roku (804,1 tys. ha) w porównaniu z rokiem 1951 (1 271,7 tys. ha), tłumaczy się przede wszystkim planowym zmniejszeniem areálu pod kontraktację ziemniaków wskutek wprowadzenia obowiązkowych dostaw oraz wycofaniem kontraktacji nasion zbóż. Nastąpił także pewien spadek powierzchni kontraktowanej pod uprawę roślin oleistych i włóknistych.

Tabl. 2. Ogólna powierzchnia zakontraktowana (pomierzona) w latach 1938—1955

Artykuły	1938	1947 ^a	1948 ^a	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955 ^b
	w t y s i ą c a c h h a									
Ogółem powierzchnia zakontraktowana	161,1	270,9	369,5	496,5	893,9	1271,7	804,1	920,1	1005,9	1089,7
w tym:										
Nasiona roślin motylkowych	—	—	<	—	7,7	21,2	37,6	42,1	52,5	—
Jęczmień browarniany	—	—	—	12,9	82,3	126,6	153,8	176,9	194,4	—
Burak cukrowy	150,0	209,8	223,5	224,9	243,0	266,5	289,3	304,6	324,5	—
Cykoria	2,2	4,4	4,0	6,7	7,1	6,8	4,7	6,1	7,4	—
Tytoń	7,9	12,7	14,5	13,9	17,6	20,7	21,7	21,5	27,7	—
Warzywa ogółem	—	—	1,5	1,9	6,4	8,4	15,1	17,5	18,1	—
Rośliny oleiste	*	28,0	30,9	97,2	77,2	92,8	93,0	89,4	91,8	—
Rośliny włókniste	—	13,8	45,6	83,4	105,7	142,1	98,8	88,5	96,4	—

a Powierzchnia zakontraktowana łącznie z PGR.

b Powierzchnia planowana.

* W roku 1938/39 zakontraktowano 90 tys. ton.

Wraz ze wzrostem powierzchni zakontraktowanej wzrasta w zasadzie masa dostarczonych w ramach kontraktacji produktów rolniczych. Jednakże porównanie wskaźników wzrostu powierzchni pod uprawami zakontraktowanymi i dostaw z kontraktacji wskazuje, że wzrost tych dostaw jest znacznie wolniejszy niż wzrost powierzchni.

Poza jęczmieniem browarnianym wszystkie wymienione artykuły wykazują znacznie wolniejsze tempo wzrostu dostaw w porównaniu ze wzrostem powierzchni zakontraktowanej. Na tej podstawie można przypuszczać, że wzrost masy dostaw osiągany jest prawie wyłącznie w drodze zwiększenia areалу zakontraktowanego. A zatem w ostatnich 6 latach kontraktacja nie spełniała w dostatecznym stopniu roli bodźca wzrostu dostaw z 1 ha. Poza burakiem cukrowym, cykorią i tytoniem, dostaw z 1 ha zakontraktowanej powierzchni nie można identyfikować z plonami, ponieważ plantator jest obowiązany praktycznie tylko do dostarczenia określonego minimum, a pozostałą nadwyżkę przeznacza często na własny użytek

Tabl. 3. Wskaźniki wzrostu powierzchni i dostaw niektórych artykułów kontraktowanych w latach 1950—1954

Lata	Motylkowe nasienne		Jęczmień browarniany		Buraki cukrowe		Tytoń		Rośliny oleiste		Len słoma	
	areal	dost.	areal	dost.	areal	dost.	areal	dost.	areal	dost.	areal	dost.
1950	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1951	275,3	204,6	153,8	212,5	109,7	83,7	117,6	111,5	121,8	119,0	125,8	102,6
1952	488,3	209,3	176,9	270,7	119,0	96,4	123,3	101,7	104,2	96,4	90,7	66,6
1953	546,7	234,9	203,8	277,2	125,3	104,9	122,2	111,1	118,6	98,6	79,9	49,0
1954	681,8	355,8	236,2	321,3	133,5	106,6	157,4	119,1	120,5	107,2	83,8	88,6

(tzw. samozaopatrzenie). Niemniej jednak dane te mogą posłużyć do oceny znaczenia kontraktacji jako instrumentu planowego oddziaływania na gospodarkę chłopską, jako formy wiązania gospodarki chłopskiej z państwem socjalistycznym.

Tabl. 4. Dostawy w q. z 1 ha powierzchni zakontraktowanej

Artykuł	1949	1950	1951	1952	1953	1954*
Nasiona roślin motylkowych	—	5,6	4,2	2,4	2,4	2,9*
Jęczmień browarniany . .	10,6	9,2	12,6	14,1	12,5	12,5
Burak cukrowy	183,4	231,6	176,7	187,5	193,8	184,9
Tytoń	13,9	15,8	15,0	13,0	14,4	11,9*
Rośliny oleiste	5,7	3,7	3,5	3,4	3,1	3,3*
Len, słoma	34,5	24,5	20,0	18,0	15,0	25,9*
Konopie	25,1	—	23,8	23,5	32,5	32,6*

* Dane niekompletne.

Jak wykazuje zamieszczona tablica, wielkość dostaw z 1 ha powierzchni zakontraktowanej kształtuje się w ciągu badanych lat niejednakowo w zależności od grupy artykułów kontraktowanych.

Wyraźnie zaznacza się stały wzrost dostaw z 1 ha powierzchni zakontraktowanej jęczmienia browarnianego. Stosunek dostaw do szacowanych plonów wykazuje nawet pewną tendencję zwyżkową.

Dostawy z 1 ha zakontraktowanej powierzchni buraka cukrowego i tytoniu wykazują tendencję stabilizacji na tym samym poziomie. Występujące tu odchylenia wywołane są raczej mniej lub bardziej sprzyjającymi w danym roku warunkami produkcji.

Rośliny włókniste, po znacznym obniżeniu się dostaw w latach 1950—1952, wykazują tendencję wzrostu (konopie od 1953 roku, a len—słoma w 1954 roku). W 1954 roku dostawy z 1 ha przewyższają tu nawet dokonywane przez Państwową Inspekcję Plonów szacunki plonów tych roślin w gospodarstwach chłopskich.

Rażący natomiast spadek dostaw występuje w grupie nasion roślin motylkowych i roślin oleistych (co nie jest wynikiem spadku plonów, lecz tylko zwiększenia części dysponowanej poza kontraktacją). Zjawisko niedotrzymywania umów przez plantatorów zasiewających powierzchnię przewidzianą w zawartej umowie jest w kontraktacji roślinnej bardzo rozpowszechnione. Według danych Ministerstwa Skupu plan dostaw obliczony na podstawie powierzchni pomierzonej poszczególnych artykułów został wykonany na dzień 31.I.55 roku w sposób następujący:

Tabl. 5. **Faktyczne dostawy z kontraktacji w stosunku do dostaw planowanych (obliczonych na podstawie powierzchni pomierzonej)**

Wyszczególnienie	% wykonania w 1954 r.
Rzepa ścierniskowa (nasiona)	152,5
Chmiel	125,1
Len słoma	103,5
Warzywa na konsumpcję	106,6
Ziemniaki wczesne	116,6
Gryka	99,3
Jęczmień browarniany	96,4
Konopie słoma	93,2

Plan dostaw pozostałych artykułów kontraktowanych został wykonany w znacznie niższym procencie, np. plan roślin oleistych — w 54,6%.

*

Przyczyn niewykonania planu dostaw roślin kontraktowanych jest oczywiście wiele. W niniejszym artykule chcielibyśmy omówić niektóre z nich, zwłaszcza najważniejsze. Na pierwszym miejscu zbadamy wpływ opłacalności na realizację planu dostaw z kontraktacji. Niewątpliwie złe ustalone warunki kontraktacji niektórych artykułów były w ostatnich latach istotną przyczyną malejących dostaw z 1 ha.

O znaczeniu atrakcyjnych warunków kontraktacji dla wzrostu dostaw świadczyć może przykład roślin włóknistych (len, konopie), gdzie poprawa warunków ich kontraktacji spowodowała wzrost dostaw w 1954 roku. Należy zarazem podkreślić, że warunki klimatyczne w tym roku były wyjątkowo sprzyjające.

Tego zasadniczego faktu (tzn. wzrostu dostaw lnu i konopi w 1954 roku) nie zmienia okoliczność, iż dostawy tych roślin w niektórych województwach są jeszcze znacznie niższe od dostaw planowanych i od średnich pło-
nów szacowanych przez GUS i Inspekcję Płonów. Należy tu zwrócić szcze-
gólną uwagę na województwo olsztyńskie i białostockie, które w produk-
cji lnu na słomę stanowią poważną pozycję (udział tych województw
w powierzchni zakontraktowanej w całym kraju wynosił w 1954 roku
10,9% i 14,0%). Województwa te wykazują wprawdzie w 1954 roku zwięk-
szenie dostaw z 1 ha w porównaniu z latami ubiegłymi, nie osiągają je-
dnak szczytowych dostaw z 1949 roku. Stosunek dostaw w 1954 roku do
ich poziomu z 1949 roku przedstawia się następująco:

Średnia dostawa w q z 1 ha zakontraktowanej powierzchni w latach

	1949	1954
woj. białostockie	23,9	16,9
„ olsztyńskie	32,5	24,9

Przyczyny tego stanu rzeczy w obu przytoczonych województwach są
nieco odmienne.

W województwie olsztyńskim w ciągu ostatnich 4 lat powierzchnia pod
uprawą lnu na słomę spadła o 50%, spadła jednocześnie liczba gospodar-
stw indywidualnych i spółdzielni kontraktujących ten artykuł. Jedy-
nie część gospodarstw z grupy obszarowej biedniackiej (do 3 ha) zwięk-
szyła o ponad 300% swój udział w kontraktacji lnu.

W konsekwencji 28% zakontraktowanej powierzchni pod uprawę lnu
na słomę w 1954 roku skupiało się w grupie gospodarstw o powierzchni do
3 ha. Powierzchnia zakontraktowana pod uprawę lnu w województwie ol-
sztyńskim pokrywa się z powierzchnią zasiewów według danych GUS. Go-
spodarstwa chłopskie nie uprawiają więc poza tym lnu na własne potrze-
by, a szacunki przeciętnych pło-
nów według Państwowej Inspekcji Pło-
nów są nieco wyższe od dostarczonych dostaw z 1 ha w ramach kontrak-
tacji. Należy przypuszczać, że producenci indywidualni w woj. olsztyń-
skim wywiązywali się z umów w 1954 roku całkowicie. Sprawa zaś otrzy-
mywania niższych pło-
nów niż w pierwszych latach kontraktacji może być
wynikiem rozdrobnienia działki i przesunięcia się znacznej ilości kontrak-
tów do gospodarstw drobniejszych, nie znających należycie zasad upra-
wy tej rośliny.

Zmniejszenie się powierzchni pod uprawami zakontraktowanymi w wo-
jewództwie białostockim ma nieco inny aspekt. Istnieją tam stare, sięga-
jące okresu przedwojennego tradycje uprawy i przeróbki lnu sposobem
chałupniczym. Powierzchnia zakontraktowana przez indywidualne gospodar-
stwa chłopskie w latach 1953—1954 obejmuje zaledwie 57 i 71% po-
wierzchni zasiewu roślin włóknistych. Powierzchnia zakontraktowana pod
uprawę lnu na słomę w latach 1952—1953 w porównaniu z 1951 rokiem
spadła o 36%, w 1954 roku różnica w stosunku do 1951 roku zmalała do
22%. Spadek ten najostrzej się zarysowuje w grupie gospodarstw naj-
drobniejszych (do 3 ha). Liczba gospodarstw kontraktujących i powierz-
chnia zakontraktowana spadła tu o około 2/3. W pozostałych grupach spa-
dek udziału w kontraktacji jest znacznie łagodniejszy. Nowe, poprawione

warunki kontraktacji zwiększyły nieco powierzchnię zasiewu lnu na słomę szczególnie w grupie gospodarstw najdrobniejszych, gdzie osiągnęła ona prawie poziom z 1951 roku. Wydaje się, że sprawa zbyt małych bodźców zainteresowania materialnego związana z niewłaściwymi warunkami kontraktacji na len-słomę w województwie białostockim w latach 1951—1953 spowodowała zwiększony nawrót do przerobu chałupniczego słomy lnianej i wyrobu tkanin lnianych.

W 1954 roku stworzono pomyślne warunki kontraktacji roślin włóknistych. W odniesieniu natomiast do rzepaków bodźce materialnego zainteresowania wciąż jeszcze nie działały w dostatecznym stopniu. Zestawienie poniżej dane o dostawach z 1 ha zakontraktowanej powierzchni i szacowanych plonach wskazują, że dostawy rzepaków w skali krajowej daleko odbiegają od efektywnych plonów.

Tabl. 6. Dostawy z powierzchni zakontraktowanej w q z 1 ha w latach 1951—1954 w skali krajowej

Lata	Dostawy w q z ha powierzchni zakontr.	Szacunek plonów		Stopień realizacji w %
		GUS ^a dla gospodarstw chłopskich	Poprawka 10% na straty i ubytki	
Rzepak ozimy				
1951	4,9	6,9	6,2	79
1952	5,8	7,2	6,5	90
1953	3,5	6,9	5,2	67
1954	4,8	7,6	6,8	71
Rzepak jary				
1951	1,9	4,9	4,4	43
1952	1,5	5,1	4,6	33
1953	1,6	5,8	5,2	31
1954	1,6	5,7	5,1	31

a Szacunek PIP dla gospodarstw indywidualnych na 1954 rok (rzepak na pniu).

Szacunek plonów rzepaków dokonywany jest na pniu. Duża trudność zbioru (łatwość wysypywania się nasion) oraz znaczne szkody, jakie wyrządza słodyszek rzepakowy, mogą raczej świadczyć o zbyt wysokich szacunkach. Według danych Ministerstwa Rolnictwa należałoby je skorygować o około 10% (straty i ubytki naturalne).

Przy porównaniu danych dotyczących powierzchni zasianej według spisu czerwcowego i pomierzonej powierzchni pod uprawami zakontraktowanymi można stwierdzić, że kontraktacja rzepaku ozimego obejmuje całą prawie powierzchnię zasiewów (dla kolejnych lat: 1953 — 95,5%,

1954 — 95%) zarówno w gospodarstwach indywidualnych, jak i spółdzielniach produkcyjnych. Rzepak jary natomiast w obu latach (1953 i 1954) w dużym stopniu jest uprawiany na potrzeby własne lub na sprzedaż poza kontraktacją (gospodarstwa indywidualne w 1953 roku — 39%, w 1954 roku — 49%). Jeśli przy kontraktacji rzepaku ozimego można stwierdzić zatrzymywanie pewnej ilości (10—30%) na samozaopatrzenie wsi, to przy rzepaku jarym, którego uprawa rozpowszechniona jest w znacznym stopniu niezależnie od warunków kontraktacji, stopień realizacji dostaw jest bardzo niski (31% — 53%).

Jak zatem w świetle tych danych, które wskazują na wyraźną tendencję producentów do zatrzymywania pewnej ilości rzepaku na potrzeby własne lub spekulacyjne, kształtuje się opłacalność warunków kontraktacji w 1954 roku? Dochód za 1 dzień pracy przy uprawie rzepaku jarego i ozimego (porównaj dane z tablicy 14), przy plonach równych planowanemu, kształtuje się na poziomie zbliżonym do cykorii i jęczmienia browarnianego i powyżej buraka cukrowego, a więc na poziomie roślin, których dostawy w 1954 roku były stosunkowo dobrze realizowane. Dane te pozwalająby przypuszczać, że warunki kontraktacji rzepaków stanowią dość skuteczne bodźce materialnego zainteresowania, by sprzedaż tej uprawy związać z handlem społecznym. Warunki jednak, jakie stwarza popyt na olej rzepakowy (szczególnie poszukiwany na spożycie) oraz przyzwyczajenie chłopów do zużywania tłuszczów roślinnych w dużych ilościach, tłumaczą, jak się wydaje, przyczyny ucieczki poważnej masy towarowej rzepaku. Przemawia za tym następujące porównanie cen uzyskiwanych za 1 q rzepaku w ramach dostaw z kontraktacji i korzyści, jakie uzyskuje producent przy tłoczeniu oleju sposobem domowym.

Cena podstawowa 1 q rzepaku z kontraktacji wynosiła w 1954 roku 470 zł plus 30 zł premii za dostawę oraz prawo nabycia 20 kg makuchu. Dochód natomiast z 1 q rzepaku w przerobie domowym wynosił 900 zł (30 l oleju po 30 zł) oraz 60 kg makuchu, który jest ceną karmą mleko-pędną i powstaje bezpłatnie w gospodarstwie. Nawet gdyby nasz szacunek był wygórowany, a różnice w wyniku pieniężnym znacznie mniejsze, to atrakcyjność przerobu domowego byłaby w dalszym ciągu większa ze względu na możliwość otrzymania trzykrotnie większej ilości makuchu.

Warunki przewidywane w umowie na 1956 rok zmieniają w poważnym stopniu tę proporcję. Cena za 1 q zostaje podwyższona do 600 zł, przy tym wprowadza się poważny bodziec zwiększenia sprzedaży w ramach kontraktacji w postaci premii 200 zł za każdy przekroczony kwintal odstawa ponad minimum (przy jednoczesnym zmniejszeniu minimum do 6 q dla rzepaku ozimego i 4 q dla rzepaku jarego). Wydaje się jednak, że tłoczenie sposobem chałupniczym może być nadal poważną przyczyną niskiej realizacji dostaw w ramach kontraktacji z uwagi na możliwość zapewnienia tą drogą znacznych ilości pasz wysokobiałkowych. Rozprowadzanie bowiem dotychczas i tak już uszczuplonej ilości makuchu (20 kg w porównaniu z 60 kg, które otrzymuje producent przy własnej przeróbce) jest nieregularne, nieterminowe, a według oceny szeregu producentów otrzymywany makuch jest zanieczyszczony.

Należy tu podkreślić, że przy takich artykułach kontraktowanych, które ze względu na duży popyt szczególnie mogą stać się przedmiotem spe-

kulacji, jak np. rzepak, powinny być wymierzone, a następnie egzekwowane kary umowne, co dotychczas nie było konsekwentnie stosowane.

Tak można więc niewątpliwie stwierdzić, że nieodpowiednie warunki kontraktacji rzepaków były w ciągu ostatnich lat przyczyną niewykonania planu ich dostaw.

Jakie natomiast były, z punktu widzenia ich atrakcyjności stwarzanej przez bodźce materialnego zainteresowania, warunki kontraktacji innych najważniejszych roślin przemysłowych?

Zbadanie tego nieoświeconego dotąd w zasadzie w literaturze fachowej problemu zajmie dość dużo miejsca, ale wydaje się konieczne.

Dla oceny słuszności i atrakcyjności warunków kontraktacji najważniejszych upraw niezbędne jest przeprowadzenie analizy dochodu z 1 ha roślin kontraktowanych oraz dochodu za 1 dzień pracy przy uprawie tych roślin.

*

Zarówno dochód otrzymany z 1 ha uprawy roślin kontraktowanych, jak i dochód za 1 dzień pracy oraz inne wskaźniki ekonomiczne w tym zakresie zależą, najogólniej rzecz biorąc, od dwu zasadniczych wielkości: a) przychodu brutto w zł, otrzymywanego z 1 ha w ramach kontraktacji, b) nakładów na produkcję danego artykułu w przeliczeniu na 1 ha uprawy.

Pierwszą z tych wielkości łatwo ustalić na podstawie warunków kontraktacji i przeciętnej wysokości plonów z 1 ha.

Bardzo poważne trudności następuje natomiast obliczenie drugiej wielkości. Świadczą o tym duże rozbieżności w wynikach osiąganych w obliczeniach różnych autorów.

Zamieszczamy dwie tablice (7 i 8) zawierające dane wyjściowe niezbędne do ustalenia obu wspomnianych wielkości.

Do liczb zamieszczonych w tablicy 7 należy dać pewne wyjaśnienia, a mianowicie uzasadnić, co określa wysokość poszczególnych pozycji składających się na przychód brutto z 1 ha uprawy roślin kontraktowanych.

Tak więc *wartość produkcji podstawowej* równa się iloczynowi szacowanego * plonu minimalnego w q i ceny podstawowej w zł za 1 q płaconej przez instytucję kontraktującą w 1954 roku. W ten sposób wartość produkcji podstawowej poszczególnych roślin wynosi: jęczmienia browarnianego (przy założeniu, że 40% plonu wypada na I klasę, a 60% na II klasę) $5,2 \text{ q} \times 75 \text{ zł} + 7,8 \text{ q} \times 61,5 \text{ zł} = 870 \text{ zł}$. Jak wiadomo, w odniesieniu do jęczmienia browarnianego producent ma prawo wyboru warunków zapłaty: bądź po cenach niższych, z prawem zaliczania na obowiązkowe dostawy według normy 100 kg jęczmienia za 100 kg zboża, bądź też po cenach wyższych, bez prawa zaliczania na dostawy obowiązkowe zbóż. Rozpatrujemy pierwszy wariant. Wartość produkcji podstawowej:

* Wysokość plonów w 1954 roku przyjęto na podstawie szacunków Ministerstwa Skupu, które przeprowadzało analogiczne badania dla 1954 roku. Jedynie plony rącznika skorygowano na 4 q z ha.

Tabl. 7. Przychód brutto z 1 ha uprawy roślin kontraktowanych w Polsce w 1954 roku

Wyszczególnienie	Wartość produkcji podsta- wowej	Wartość produkc- tow ubocz- nych	Premia za termi- nową dostawę	Premia za dopro- wadzenie do stan- dardu	Premia za prze- kroczenie minimum dostawy	Premia za dowóz i załadun- ek	Wartość zamien- nika	Korzyść osiągnię- ta z ob- niż. obow. dostaw	Korzyści osiągnię- te z wy- miany wiązaanej	Przychód brutto z 1 ha	Ubezpie- czenia	Przychód brutto po potra- ceniu ubezpie- czeń
1. Tytoń „Virginia”	32 550		1 953	1 628				450		36 581	1 953	34 628
2. Burak cukrowy	9 840	1 640				359		450	623	13 912	1 377	11 535
3. Cykoria	9 300	1 180				271		450	493	11 694	93	11 601
4. Len słoma nieodziel. IV klasy	8 103					162		450	165	8 880	486	8 394
5. Kukurydza	6 600	900	480							7 980	72	7 908
6. Konopie słoma zielenicowa	7 030					222		450	168	7 870	197	7 673
7. Groch „Victoria”	6 300	675	360	225						7 560	157	17 403
8. Rącznik	6 000							450		6 450		
9. Rzepak ozimy	4 400				200			450	280	5 330		
10. Rzepak jary	3 200				200			450	200	4 050		
11. Słonecznik	3 200				200			450		3 850		
12. Gorczyca biała	3 200				200			450		3 850	41	3 809
13. Lnianka	2 950				200			450		3 600		
14. Jęczmień browarniany	876	1 200	195	234			982			3 487	6	3 481
15. Gorczyca czarna	3 000							450		3 450	36	3 414

buraka cukrowego — $205 \text{ q} \times 48 \text{ zł} = 9\,840 \text{ zł}$;
 cykorii — $155 \text{ q} \times 60 \text{ zł} = 9\,300 \text{ zł}$;
 rzepaku ozimego — $6 \text{ q} \times 600 \text{ zł} + 1 \text{ q} \times 800 \text{ zł} = 4\,400 \text{ zł}$;
 rzepaku jarego — $4 \text{ q} \times 600 \text{ zł} + 1 \text{ q} \times 800 \text{ zł} = 3\,200 \text{ zł}$;
 lnu (słoma nieodziarniona) — $23,32 \text{ q słomy odziarnionej} \times 225 \text{ zł} + 3,78 \text{ q siemienia} \times 700 \text{ zł} = 7\,870,50 \text{ zł}$;
 konopi (słoma zieleńcowa) — $37 \text{ q} \times 190 \text{ zł} = 7\,030 \text{ zł}$;
 lnianki — $4 \text{ q} \times 550 \text{ zł} + 1 \text{ q} \times 750 \text{ zł} = 2\,950 \text{ zł}$;
 gorczycy białej — $4 \text{ q} \times 600 \text{ zł} + 1 \text{ q} \times 800 \text{ zł} = 3\,200 \text{ zł}$;
 gorczycy czarnej — $3 \text{ q} \times 1\,000 \text{ zł} = 3\,000 \text{ zł}$;
 grochu — $9 \text{ q} \times 700 \text{ zł}$ (średnia cena dnia i miejsca) = $6\,300 \text{ zł}$;
 tytoniu — $15,5 \text{ q} \times 2\,100 \text{ zł}$ (cena II klasy) = $32\,550 \text{ zł}$;
 rącznika — $4 \text{ q} \times 1\,500 \text{ zł} = 6\,000 \text{ zł}$;
 słonecznika — $4 \text{ q} \times 600 \text{ zł} + 1 \text{ q} \times 800 \text{ zł} = 3\,200 \text{ zł}$;
 kukurydzy — $12 \text{ q} \times 550 \text{ zł} = 6\,600 \text{ zł}$ (aczkolwiek plony kukurydzy mogą sięgać i 30 q z ha, jednakże obecnie tak wysokich plonów nie zakładamy).

Należy zaznaczyć, że podobnie jak przy buraku cukrowym ziarno kukurydzy może być dostarczane jako zamiennik na obowiązkowe dostawy zboża w stosunku 100 kg ziarna kukurydzy za 100 kg zboża; wówczas producent otrzymuje 350 zł za 1 q . W wypadku dostawy ziarna kukurydzy bez zaliczenia na dostawy obowiązkowe ocena 1 q wynosi 550 zł . W artykule rozpatrujemy ten ostatni wypadek.

Wartość produkcji ubocznej wyszacowano:

przy jęczmieniu browarnianym: $16 \text{ q słomy} \times 75 \text{ zł za } q^* = 1\,200 \text{ zł}$;
 przy buraku cukrowym: $92 \text{ q wytłoków po } 5,50 \text{ za } q = 506 \text{ zł}$;
 i wartość liści = $1\,640 \text{ zł}$ (przy założeniu, że stanowią one 40% masy korzenia, a $1 \text{ q} = 20 \text{ zł}$, czyli $82 \times 20 = 1\,640$). Liście zaliczamy do grupy zielonek, których 1 q według danych IER ma wartość 24 zł . Cena liści została trochę obniżona z powodu znacznych strat liści buraczanych, których wielka ilość pojawia się w gospodarstwie jednorazowo na jesieni i nie bywa regularnie spaszana);

przy cykorii: $70 \text{ q wysłoków} \times 5,50 \text{ zł} = 385 \text{ zł}$ i $5 \text{ q liści} \times 20 \text{ zł} = 1\,180 \text{ zł}$ (zakłada się jednakową wartość liści cykorii i liści buraczanych);

przy grochu: $9 \text{ q grochowiń} \times 75 \text{ zł} = 675 \text{ zł}$ (założono, że wartość grochowiń równa się wartości słomy jarej);

przy kukurydzy założono: zbiory suchych łodyg kukurydzy wynoszą 24 q z ha, z tego 50% nadaje się na paszę o wartości słomy jarej $12 \text{ q} \times 75 = 900 \text{ zł}$.

Korzyści osiągane z wymiany związanej:

burak cukrowy przy zakupie cukru — $0,60 \text{ zł} \times 205 \text{ q} = 123 \text{ zł}$;

cykoria przy zakupie cukru — $0,70 \text{ zł} \times 155 \text{ q} = 108 \text{ zł}$;

rzepak ozimy przy sprzedaży makuchu, a mianowicie 40 zł za każde 20 kg makuchu sprzedanych przy dostawie 1 q rzepaku — $40 \text{ zł} \times 7 = 280 \text{ zł}$;

* Wartość 1 q słomy jarej = 75 zł przyjęto zgodnie z cenami stosowanymi przy bilansowaniu ksiąg rachunkowych prowadzonych przez indywidualne gospodarstwa chłopskie w roku gosp. 1953/1954; por.: „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” nr 2 (12), 1955, str. 76.

rzepak jary — jak przy rzepaku ozimym — $40 \text{ zł} \times 5 = 200 \text{ zł}$;
 len — 165 zł przy zakupie towarów tekstylnych;
 konopie — 168 zł, przy zakupie materiałów tekstylnych (60% od należności i 4% od ceny zakupu).

Wartość zamiennika dotyczy jęczmienia browarnianego; norma zaliczania 100 kg zamiennika ustalona jest tu na 100 kg zboża. W ramach kontraktacji producent otrzymuje na 1 q jęczmienia browarnianego $(8767 + 195 + 234) = \frac{1305}{13} = \frac{1305}{13}$ = około 100 zł; cena natomiast 1 q jęczmienia na dostawy obowiązkowe wynosi (praktycznie) 60 zł, stąd korzyść osiągnięta przez producenta wynosi $13 \text{ q} (100 - 60) = 520 \text{ zł}$. Należy również uwzględnić korzyści osiągnięte z otrzymania ziarna siewnego po niskiej cenie, a mianowicie 1,7 q za 184 zł, czyli 108 zł za 1 q, podczas gdy cena wolnorynkowa jęczmienia wynosiła przeciętnie w 1954 roku 380 zł. Producent uzyskuje w ten sposób $(380 \times 1,7) - 184 = 462 \text{ zł}$. Razem $520 + 462 = 982 \text{ zł}$.

Korzyści osiągnięte z obniżenia obowiązkowych dostaw obliczono, jak następuje:

Jak wiadomo gospodarstwa kontraktujące pewne rośliny mogą dostarczyć te rośliny zamiast zbóż na poczet obowiązkowych dostaw, co przynosi tym gospodarstwom pewne korzyści, które należy uwzględnić przy obliczaniu przychodu z 1 ha.

Ponieważ ilość zbóż przypadającą do zmniejszenia oblicza się przez pomnożenie obszaru zajętego pod zakontraktowaną uprawę, wyrażonego w hektarach fizycznych, przez normę dostaw zbóż obowiązującą dla danego gospodarstwa (w tym wypadku bierzemy przeciętną dla Polski normę dostaw z 1 ha), należy więc obliczyć iloczyn: przeciętna norma obowiązkowych dostaw mnożona przez różnicę pomiędzy ceną wolnorynkową a ceną płaconą za dostawy obowiązkowe — $2 \text{ q} \times (280 \text{ zł} - 60) = 440 \text{ zł}$, w zaokrągleniu 450 zł, gdyż norma dostaw z 1 ha dla kraju wynosiła przeciętnie nieco ponad 2 q, przeciętna zaś cena wolnorynkowa żyta w 1954 roku = 280 zł, cena za dostawy żyta = 60 zł.

Dalsze uproszczenie przy obliczaniu korzyści wynikających z obniżenia obowiązkowych dostaw polega na założeniu, że korzyści te dotyczą wszystkich grup gospodarstw, podczas gdy korzyści tych pozbawione są małe gospodarstwa biedniackie, zwolnione ustawowo od dostaw obowiązkowych. W tym wypadku kontraktacja jest bardziej opłacalna np. dla gospodarstw kułackich.

Korzyści z wymiany wiązanej — przyjęto na podstawie danych Ministerstwa Skupu. Osiągają je producenci przy dostawach niektórych roślin kontraktowanych:

buraka cukrowego — przy zakupie cukru — $155 \times 0,70 \text{ zł} = 108 \text{ zł}$ oraz wartość wytlóków — 500 zł, razem 608 zł;

cykoria — przy zakupie cukru — $155 \times 0,70 = 108 \text{ zł}$ oraz wartość wytlóków — 385 zł, razem 493 zł;

rzepaka ozimego — przy zakupie makuchu — $7 \times 40 \text{ zł} = 280 \text{ zł}$;

rzepaku jarego — przy zakupie makuchu — 200 zł;
 lnu — przy zakupie towarów tekstylnych — 165 zł;
 konopi — przy zakupie tekstyliów — 168 zł.

Tabl. 8. **Struktura nakładów na 1 ha uprawy roślin kontraktowanych w 1954 roku w złotych i procentach**

Wyszczególnienie	Ogółem	S t r u k t u r a n a k ł a d ó w						
		Nasiona	Nawozy mine- ralne	Obornik	Środki ochron- ne	Koszt robo- cizny konia	Amor- tyzacja inwen- mart- wego	Amor- tyzacja budyn- ków
1. Tytoń „Vir- ginia”	8 650 100	206 2,4	492 5,7	2 000 23,1	300 3,5	1 802 20,8	1 465 ^a 16,9	550 ^a 6,4
2. Groch „Vic- toria”	4 713 100	2 880 61,1	77 1,6	1 000 21,2	—	340 7,2	303 6,4	113 2,5
3. Burak cukrowy	4 640 100	450 9,7	506 10,9	1 500 32,3	—	1 530 32,9	480 10,3	180 3,9
4. Konopie sło- ma zieleńcowa	4 138 100	960 23,2	708 17,1	1 500 36,2	—	544 13,1	317 7,7	109 2,7
5. Cykoria	4 134 100	125 3,1	506 12,2	1 500 36,3	—	1 412 34,1	430 10,4	161 3,9
6. Rącznik	3 501 100	388 11,1	392 11,2	1 500 42,8	260 7,4	510 14,6	328 9,4	123 3,5
7. Kukurydza	3 426 100	175 5,1	325 9,5	1 500 43,8	—	986 28,8	320 9,3	120 3,5
8. Len słoma nieodziar.	2 951 100	1 124 38,1	342 11,6	450 15,2	—	544 18,4	357 12,1	134 4,6
9. Słonecznik	2 881 100	134	506	1 500	—	510	168	63
10. Rzepak ozimy	2 741 100	85 3,1	563 20,5	1 000 36,5	260 9,5	510 18,6	235 8,6	88 3,2
11. Rzepak jary	2 558 100	85 3,4	563 26,0	1 000 3,9	260 10,2	408 15,9	176 6,9	66 2,6
12. Lnianka	2 407 100	85	505	1 000	260	340	158	59
13. Jęczmień bro- wariany	2 401 100	184 8,7	192 9,1	1 000 47,7	—	442 21,1	206 9,8	77 3,6
14. Gorczyca czarna	2 087 100	83 4,0	269 12,9	1 000 47,9	—	510 24,4	163 7,8	62 3,0
15. Gorczyca biała	2 086 100	76 3,6	269 12,9	1 000 47,9	—	510 24,4	168 8,1	63 3,1

^a W tablicy nie podano specjalnych nakładów na amortyzację w wysokości 1 835 zł = 21,2%, które omawiamy w uwagach szczegółowych (patrz str. 118).

Jeśli chodzi o *ubezpieczenia*, to zgodnie z metodologią marksowską*, nie mogą one być zaliczone, wbrew często spotykanemu zwyczajowi, do nakładów na produkcję, lecz winny być potrącone z dochodu.

Pewne wyjaśnienie niezbędne jest również dla uzasadnienia wysokości poszczególnych pozycji w tablicy 8.

Pozycje: nasiona, nawozy mineralne i środki ochronne (tzn. ich wartość w zł) wynikają z warunków umowy kontraktacyjnej określającej ich ilość i cenę, jaką plantator płaci za te artykuły.

Udział obornika w nakładach na produkcję poszczególnych roślin obliczono według następującej zasady: wartość 1 q obornika oszacowano dla 1954 roku na 10 zł, co równa się 20% wartości ziemniaków. Cenę ziemniaków przyjęto na podstawie cennika IER (50 zł). Następnie przyjęto, że okres pomiędzy dwoma kolejnymi nawożeniami gleby trwa 4 lata, przy czym przenoszenie wartości obornika na plony odbywa się w następującej proporcji: w pierwszym roku 50%, w drugim 30%, w trzecim 15% i w czwartym 5%. Normalnie pełna dawka nawożeniowa wynosi 300 q na ha (jedynie przy tytoniu wynosi ona 400 q na ha, z czego 50% przenosi swoją wartość na plony tych roślin: $200 \text{ q} \times 10 \text{ zł} = 2\,000 \text{ zł}$). Przy innych roślinach przyjęto, że zasiew ich odbywa się — zgodnie z zaleceniami instytucji kontraktujących — w następujących latach po zastosowaniu obornika (co określa zarazem procent przeniesionej wartości obornika):

jęczmień browarniany: w drugim roku — $100 \text{ q} \times 10 = 1\,000 \text{ zł}$;

burak cukrowy: w pierwszym roku — $150 \text{ q} \times 10 = 1\,500 \text{ zł}$;

cykoria: w pierwszym roku — $150 \text{ q} \times 10 = 1\,500 \text{ zł}$;

rzepak: w drugim roku — $100 \text{ q} \times 10 = 1\,000 \text{ zł}$;

len: w trzecim roku — $45 \text{ q} \times 10 = 450 \text{ zł}$;

konopie: w pierwszym roku — $150 \text{ q} \times 10 = 1\,500 \text{ zł}$;

lnianka: w trzecim roku — 450 zł;

gorczyca: w drugim roku — 1 000 zł;

groch: w drugim roku — 1 000 zł;

kukurydza: w pierwszym roku — 1 500 zł;

raznik: w pierwszym roku — 1 500 zł;

słonecznik: w pierwszym roku — 1 500 zł.

Szacunek kosztów własnych 1 dnia użycia siły pociągowej:

Koszt utrzymania konia ustalono na podstawie danych z gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną w roku gospodarczym 1953/54. Za podstawę przyjęto dane przeciętne z gospodarstw średniackich; w gospodarstwach biedniackich, których poważny odsetek nie posiada własnych koni i donajmuje, rzeczywiste koszty poniesione na siłę pociagową są niewątpliwie wyższe. Przeciętna w skali krajowej kształtować się będzie jednak raczej na poziomie gospodarstw średniorolnych.

Przy szacowaniu nakładów na utrzymanie konia założyliśmy, że koń w gospodarstwie chłopskim winien być traktowany podobnie jak inne środki produkcji — z tym, że w odróżnieniu np. od pługą czy siewnika

* „Zupełnie odmienny charakter — zarówno od zastępowania zużytego kapitału trwałego, jak i od prac konserwacyjnych i remontowanych — ma ubezpieczenie na wypadek zniszczeń spowodowanych przez nadzwyczajne klęski żywiołowe, jak pożar, powódź itp. Ubezpieczenie musi być pokryte z wartości dodatkowej i stanowi potrącenie z niej“. Patrz: K. Marks, „Kapitał“, tom II, Warszawa 1955, str. 182.

musimy żywić go przez cały rok, mimo iż pracuje tylko pewną ilość dni w roku. Dlatego przeliczyliśmy całokształt nakładów rocznych na utrzymanie konia na szacunkową ilość dni (dziesięciogodzinnych) efektywnego użycia konia w gospodarstwie. Na podstawie opracowania dr. Manteuffla * przyjęliśmy 130 dni efektywnego użycia konia w ciągu roku. Szacunek ten dotyczy zarówno użycia konia jako siły pociągowej na cele bezpośrednio związane z pracami produkcyjnymi (orka, bronowanie, zwózka itp.), jak też i pośrednio (wyjazdy na rynek, do GS itp.).

Dane z ankiety zbieranej w 1954 roku i obejmującej około 280 ankiet z różnych województw wskazują, że gospodarstwo przeciętnie używa konia na cele bezpośrednio związane z produkcją około 120 dni (od 117—120 dni); wydaje się jednak, że słuszniejsze jest rozłożyć całoroczny koszt utrzymania konia na pełną ilość dni użytkowania go w gospodarstwie. Dlatego posługujemy się danymi zaczerpniętymi z pracy dr. Manteuffla, który podaje, że wprowadzie koń jest używany przez 130 dni (dziesięciogodzinnych), ale zaprzęgany jest do tych prac przeciętnie przez 196 dni w roku.

Przyjęliśmy jako elementy nakładów na utrzymanie konia:

- 1) amortyzację konia,
- 2) nakłady na pasze,
- 3) „ na ściółkę,
- 4) inne wydatki.

Amortyzacja konia: przyjęliśmy szacunkową wartość konia 3 000 zł pomniejszoną o wartość skóry (45 zł). Amortyzację obliczamy w stosunku do 10 lat użytkowania konia.

Nakłady na pasze: przyjęto na podstawie opracowania materiałów z książek rachunkowych dla 1953/54 roku ** o ilości i wartości pasz treściwych, okopowych, siana, słomy i zielonek. Doszacowano pastwisko wychodząc z norm żywieniowych ustalonych według Malarskiego i ilości posiadanego arealu pastwiska na około 50 q łącznie z zadawanymi zielonkami. Ceny do obliczenia dla wszystkich pasz przyjęto na podstawie cennika IER dla zamknięć rachunkowych w roku 1953/54 ***. Ceny te były ustalone dla obrotu wewnętrznego w gospodarstwie na poziomie cen wolnorynkowych. Dane GUS dotyczące notowań cen zbóż, słomy i siana na przestrzeni lat 1953/54 i 1954/55 wykazują tendencję stabilizacji; obniżyły się jedynie ceny ziemniaków. Biorąc powyższe pod uwagę, wydaje się, że szacunek nakładów na utrzymanie konia opracowany na podstawie cen z 1953/54 roku można przyjąć z dużym prawdopodobieństwem dla 1954/55 roku. Zawartość jednostek owsianych, białka strawnego i suchej masy w uwzględnionej ilości pasz przyjęliśmy na podstawie tablic zawartości składników pokarmowych **** i skonfrontowaliśmy te dane z normami żywienia konia. Ponieważ założyliśmy, że koń jest używany przeciętnie w ciągu 196 dni w roku, liczy-

* Dr R. Manteuffel, „Ile dni w roku koń pracuje przeciętnie w gospodarstwie“, Biblioteka IER, Warszawa 1950.

** E. Gorzelak i Z. Kozłowski, „Koszty jednostkowe niektórych artykułów“, w opracowaniu.

*** Patrz artykuł Gorzelaka „Przyczynek do metody wyceny produktu globalnego w indywidualnych gospodarstwach chłopskich“, patrz: „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej“ nr 2, 1955.

**** „Wskaźniki dla układających dawki pokarmowe“.

my jego zapotrzebowanie roczne w sposób następujący: 196 dni pracy średniej i 169 dni pracy najlżejszej, przyjmując normy żywienia dla konia wagi około 500 kg.

Tabl. 9. Porównanie szacunku zapotrzebowania konia z danymi o spasanu w gospodarstwach trzech rejonów

— Wyszczególnienie	Jedn. owsiane	Białko strawne kg	Sucha masa kg
Zapotrzebowanie roczne konia . . .	3 535,7	224,6	3 920,2
Spasiono według danych przyjętych do szacunku nakładów:			
Rejon środkowo-zach.	3 226,2	223,3	3 863,5
„ zachodni	2 577,5	195,2	3 578,3
„ białostocki	2 344,0	173,3	1 733,2

Jak widać, porównanie danych z trzech przytoczonych rejonów wskazuje, że najbliższe norm żywieniowych są dawki stosowane przez gospodarstwa z rejonu środkowo-zachodniego. W pozostałych dwu przykładach żywienie nie zaspokaja potrzeb konia, w szczególności jeśli chodzi o jednostki pokarmowe i ilości suchej masy.

Nakłady na ściółkę: ponieważ dane z ksiąg rachunkowych nie zawierają informacji dotyczących zużytej ściółki, szacujemy ściółkę * w ilości 4 kg na dzień w cenie 33 zł (jako połowę wartości słomy na paszę).

Inne wydatki związane z utrzymaniem konia przyjmujemy według ksiąg rachunkowych. Wydatki te obejmują kucie konia, leczenie, stanowienie klaczy itp.

Od uzyskanych w ten sposób nakładów rocznych na utrzymanie konia odejmujemy wartość obornika przyjętą szacunkowo w ilości 80 q od konia. Zakładamy zgodnie z przyjętym przez IER sposobem szacunku wartość 1 q obornika równą wartości $\frac{1}{5}$ q ziemniaków, tzn. 10 zł. Poniżej przytaczamy wyliczone według powyższej metody nakłady na utrzymanie konia w podrejonie środkowo-zachodnim, podrejonie białostockim oraz rejonie zachodnim.

Przytoczone dane dla trzech różnych rejonów (a podane szacunki opracowane na podstawie ksiąg rachunkowych istnieją dla całego kraju) wykazują znaczne rozbieżności. Wybraliśmy trzy rejon, w których różnice odzwierciedlają najbardziej skrajne granice kosztów utrzymania. Różnice te wynikają przede wszystkim z różnych norm żywienia stosowanych na poszczególnych terenach Polski.

Do naszych przeliczeń przyjmujemy średni koszt jednego dnia użycia siły pociągowej na podstawie danych ze wszystkich rejonów w wysokości 34 zł. Przyjęliśmy wyniki średnie, ponieważ założenia nasze dotyczące zapotrzebowania na pasze oparliśmy na normach przy średniej wadze konia 500 kg. Jednakże obserwacja w terenie, szacunki gospodarstw rachunkowych i wyniki uzyskane przy szacunku zawartości jednostek pokar-

* Szacunek powtarzamy za cytowaną pracą dr Manteuffla.

Tabl. 10. Koszt użycia siły pociągowej konia w ciągu 1 dnia

Wyszczególnienie	Podrejon środk.- zach., dla 58,7 koni		Podrejon białost., dla 42 koni		Rejon zachodni dla 22 koni	
	q	zł	q	zł	q	zł
Pasze treściwe:						
ziarno, ospa, otręby . . .	6,30	1 484	5,0	1 067	7,4	1 669
ziemniaki	3,0	150	1,6	80	0,7	34
siano i słoma		1 920		1 891		1 793
zielonki kiszzone		239		368		499
pastwiska	—	240	—	416	—	362
Ściółka		482		482		482
Kucie, leczenie i inne. . .		250		45		123
Amortyzacja konia		296		296		296
Razem utrzymanie konia brutto		5 462		4 645		5 258
Wartość obornika 80 q à 12 zł		800		800		80
Roczny koszt utrzymania konja netto		4 842		3 845		4 458
Koszt 1 dnia efektywnego użycia konia		37,25		29,58		34,39

mowych suchej masy nasuwają raczej wniosek, że koń w gospodarstwie chłopskim waży mniej, a tym samym jego zapotrzebowanie pokarmowe jest raczej niższe. Otrzymany wynik szacunku kosztu 1 dnia użycia siły pociągowej (34 zł) przyjmowaliśmy jako koszt jednego dnia efektywnego użycia konia przy szacowaniu nakładów na siłę pociągową potrzebną do uprawy poszczególnych roślin kontraktowanych.

Ilość dni użycia siły pociągowej konia na hektar uprawy ustalono na podstawie pracy Wł. Kozaka *.

Udział amortyzacji inwentarza martwego i budynków w strukturze nakładów na 1 ha obliczono według następującej metody: założono, że udział ten nie powinien być ustalony w jednakowej wysokości dla każdego ha i niezależnie od uprawianych na nim roślin, lecz że winien być zróżnicowany proporcjonalnie do wartości produkcji globalnej otrzymywanej z danego hektara. Dla ustalenia wskaźnika określającego procentowy udział tych dwu pozycji w całokształcie nakładów na uprawę 1 ha wzięto obliczenie przeciętnej struktury nakładów na uprawę 1 ha jęczmienia w 23 gospodarstwach średniackich województwa lubelskiego (w cenach 1952/53 r.) dokonane przez pracowników IER, E. Gorzelaka i Z. Kozłowskiego. Otóż w gospodarstwach tych w 1952/53 roku amortyzacja inwentarza martwego wynosiła 199 zł, budynków zaś — 73 zł, a wartość produkcji globalnej jęczmienia z 1 ha wynosiła 4 886 zł; stanowi to około 4% w pierwszym i około 1,5% w drugim wypadku. Zgodnie z tym obliczony został np. udział amortyzacji inwentarza martwego w strukturze

* Wł. Kozak, „Kontraktacja produkcji roślinnej“, wyd. Polgos, 1954, str. 68.

nakładów na uprawę 1 ha jęczmienia w 1954 roku (4% od 5 137 zł, tj. od wartości produkcji globalnej jęczmienia browarnianego w 1954 roku z 1 ha) w wysokości 206 zł.

Pewnych wyjaśnień wymaga struktura nakładów na produkcję 1 ha tytoniu, gdzie doliczono dodatkowo 1 835 zł, na które składa się 100 zł z tytułu amortyzacji suszarni, inspektów, 235 zł za amortyzację drutu i 600 zł za 5 ton węgla po 120 zł za tonę. Są to wydatki występujące tylko przy uprawie tytoniu i dlatego nie można było uznać, iż wchodzi one do pozycji amortyzacji, jak w pozostałych wypadkach, lecz muszą być uwzględnione oddzielnie.

Należy podkreślić, że to obliczenie struktury nakładów na 1 ha uprawy roślin nie może sobie rościć pretensji do dużej dokładności. Niewątpliwie może wzbudzić zastrzeżenie wycena poszczególnych pozycji. Rozbieżności w tym względzie mogą wynikać z wielu przyczyn, a w szczególności wskutek zastosowania np. innej wyceny utrzymania konia, wzięcie za punkt wyjścia innych wielkości fizycznych, np. większej lub mniejszej ilości q obornika, oraz wskutek zastosowania innej metody rozliczenia amortyzacji inwentarza martwego i budynków. Świadczy o tym różna wielkość i struktura nakładów na uprawę buraka cukrowego otrzymana w kalkulacjach poszczególnych autorów.

Tabl. 11. Porównanie struktury nakładów na uprawę 1 ha buraka cukrowego w indywidualnych gospodarstwach (w %)

Wyszczególnienie	Struktura nakładów opracowana na podstawie			
	42 gosp. z roku 1948/49 ^a	38 gosp. z roku 1952/53 ^b	7 gosp. z roku 1954 ^c	szacunków przyjętych w niniejszym opracowaniu
Nasiona	9,0	10,9	12,8	9,7
Nawozy sztuczne	20,7	7,2	20,0	10,9
Obornik	37,2	47,1	38,0	32,3
Środki ochronne	—	0,1	—	—
Wypożyczanie maszyn i koni . .	0,7	1,5	—	—
Amortyzacja martwego inwentarza	18,1	9,9	9,6	11,3
Amortyzacja budynków	1,5	3,6	5,1	3,9
Koszt utrzymania konia	12,8	19,7	14,5	32,9
Razem nakłady	100,0	100,0	100,0	100,0

a „Badania kosztów produkcji w indywidualnych gospodarstwach chłopskich w 1948/49 roku“, Warszawa 1950, PWRIL. Dane zaczerpnięte z powyższego opracowania zostały tu zamieszczone w postaci skorygowanej, a mianowicie wyeliminowano takie pozycje, jak dodatek za kierownictwo, wydatki pokrywające robociznę na produkcji i robociznę, na koszty ogólne, podatki i świadczenia oraz ubezpieczenia, które nie mogą być uznane za elementy nakładów produkcyjnych; byłoby to bowiem sprzeczne z marksistowską ekonomią polityczną.

b Opracowanie E. Gorzelaka i Z. Kozłowskiego na podstawie ksiąg rachunkowych dla roku 1952/53. Materiały IER w opracowaniu.

c Ankieta dotycząca kosztów produkcji w gospodarstwach chłopskich z 1954 roku w opracowaniu. Materiały IER.

Przy porównywaniu powyższych wyników należy pamiętać, że trzy pierwsze dotyczą rzeczywiście poniesionych kosztów w konkretnych gospodarstwach, czwarty natomiast przyjęty został w niniejszym opracowaniu szacunkowo.

Porównanie zamieszczonych powyżej czterech różnych obliczeń struktury nakładów wskazuje, że przyjęty przez nas szacunek jest bliski rzeczywistości. Najpoważniejsze zastrzeżenie może budzić szacunek utrzymania konia, gdyż w porównaniu z innymi źródłami jest on znacznie wyższy.

Po ustaleniu wysokości przychodów brutto i nakładów na 1 ha uprawy porównamy wysokość dochodu czystego uzyskiwanego z 1 ha upraw kontraktowanych. Oto obliczony przez nas dochód czysty z 1 ha ustawiony według wielkości malejących.

Tabl. 12. Porównanie dochodu z 1 ha upraw kontraktowanych według warunków z 1954 roku

Wyszczególnienie	Przychody brutto (po potrąc. ubez.)	Nakłady	Dochód czysty z 1 ha
Tytoń	34 628	8 650	25 978
Cykoria	11 601	4 134	7 527
Buraki cukrowe . . .	11 535	4 646	6 889
Len	8 394	2 951	5 443
Kukurydza	7 908	3 426	4 482
Konopie	7 673	4 138	3 535
Rącznik	6 450	3 501	2 949
Groch	7 403	4 713	2 690
Rzepak ozimy	5 330	2 741	2 589
Gorczyca biała	3 809	2 086	1 723
Rzepak jary	4 050	2 558	1 492
Słonecznik	3 850	2 881	969
Jęczmień browarniany .	3 481	2 101	1 380
Gorczyca czarna . . .	3 414	2 087	1 323
Lnianka	3 600	2 407	1 193

Dla oceny słuszności warunków kontraktacji poszczególnych upraw posłużymy się porównaniem dochodu czystego na 1 ha uprawy z pracochłonnością na 1 ha oraz ostatecznym wynikiem uzyskiwanym przez producenta za 1 dzień pracy.

Ilość dni pracy na 1 hektar jest wielkością zależną od całego szeregu czynników: od charakteru klasowego gospodarstwa, od zasobów siły roboczej w gospodarstwie, od jego wyposażenia w siłę pociagową końską i mechaniczną, od warunków fizjograficznych gospodarstwa, od wysokości plonów w danym roku, a zatem jest wielkością zmieniającą się w czasie w miarę postępów mechanizacji itd. Przyjęta w niniejszym opracowaniu pracochłonność została ustalona na podstawie badań IER, częściowo wykorzystano również szacunki Ministerstwa Skupu (np. dla rącznika, lnian-

ki, gorczycy, kukurydzy i słonecznika)*. Liczby przyjęte przez nas nie mogą uchodzić za absolutnie dokładne i nie pokrywają się z danymi innych autorów.

W tabeli 13 podajemy również wskaźnik pracochłonności poszczególnych roślin obliczony na podstawie porównania z pracochłonnością żyta, która w przeważającej ilości gospodarstw chłopskich zbadanych przez IER w 1945 roku wynosi 21 dni (dziesięciogodzinnych).

Oczywiście pracochłonności poszczególnych roślin nie możemy obliczać porównując nakłady pracy na 1 hektar. „Taka metoda porównywania — stwierdził niedawno Chruszczow na naradzie pracowników rolnictwa w Saratowie — jest niesłuszną, nienaukową. Pracochłonność tej czy innej uprawy określają nie nakłady pracy na hektar, lecz nakłady pracy na jednostkę produkcji“. Ale znajomość liczby dni pracy wydatkowanych na uprawę 1 ha niezbędna jest do obliczenia pracochłonności na jednostkę produkcji oraz dochodu czystego za jeden dzień pracy.

Tabl. 13. **Pracochłonność uprawy roślin kontraktowanych**

Wyszczególnienie	Pracochłonność w dniach (10 godz.)	Wskaźnik pracochłonności
Tytoń	600	28,6
Buraki cukrowe	151	7,2
Rącznik	146	6,7
Cykoria	109	5,2
Słonecznik	88	4,2
Kukurydza	80	3,8
Len	80	3,8
Konopie	43	2,1
Rzepak ozimy	38	1,8
Groch	38	1,8
Gorczyca czarna	35	1,7
Gorczyca biała	29	1,4
Rzepak jary	29	1,4
Lnianka	25	1,2
Jęczmień browarniany .	24	0,25

Porównanie dochodu czystego, nakładów pracy uprzedmiotowionej i pracy żywej (patrz: tablice 11 i 12) umożliwia wykrycie tendencji wzrostu dochodu netto z 1 ha w miarę zwiększania nakładów i pracochłonności. Jest to, wydaje się, jeden z istotnych sprawdzianów właściwego ustalania cen na poszczególne artykuły kontraktowane.

Drugim takim wskaźnikiem może być dochód uzyskany za 1 dzień pracy przy uprawie danej rośliny. Oto jak kształtuje się dochód za jeden dzień pracy wyszacowany na podstawie warunków kontraktacji obowiązujących w 1954 roku.

* Ponieważ pracochłonność przyjęto na podstawie badań ankietowych IER (dzieniki robocizny i ankiety), ustalone wielkości zależą w dużej mierze od ścisłości podawanych informacji przez gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolną.

Tabl. 14. Porównanie dochodu za 1 dzień pracy niektórych roślin kontraktowanych

Wyszczególnienie	Dochód za 1 dzień pracy w zł
Konopie	82,2
Groch	70,8
Cykoria	69,1
Rzepak ozimy	68,2
Len	68,0
Gorczyca biała	59,3
Jęczmień browarniany	57,5
Kukurydza	56,0
Rzepak jary	51,4
Lnianka	47,7
Burak cukrowy	45,6
Tytoń „Virginia”	43,3
Gorczyca czarna	37,9
Rącznik	20,2
Słonecznik	11,0

Rażąco niski dochód za jeden dzień pracy dają w świetle naszych obliczeń jedynie warunki kontraktacji rącznika i słonecznika. Wydaje się jednak, że wyniki przez nas uzyskane są zniekształcone przez zbyt wysoko wyszacowaną pracochłonność tych upraw. Są to rośliny nie uprawiane dotychczas w Polsce w skali masowej, a szacunki pracochłonności oparte są na założeniach teoretycznych. Praktyka przebiegu kontraktacji, zwłaszcza słonecznika, wskazuje raczej na to, że warunki kontraktacji tych roślin zapewniają dostateczne bodźce i umożliwiają wysoki w porównaniu z planem stopień realizacji (99%).

Porównanie wyników uzyskanych za 1 dzień pracy i dochodu czystego z hektara nasuwa pewne wnioski o preferencjach poszczególnych typów gospodarstw w zakresie wyboru kontraktacji roślin o niższym i wyższym wskaźniku pracochłonności. Niewątpliwie gospodarstwa rozporządzające jeszcze rezerwami siły roboczej (zwłaszcza biedniackie), a nie mające możliwości rozszerzenia powierzchni zasiewów, ceną bardziej wysoki dochód z 1 hektara niż wysoki dochód za dzień pracy. Pozwala im to uzyskać z działki 20-arowej (przeciętna powierzchnia działki przeznaczonej pod rośliny pracochłonne w gospodarstwach biedniackich) dochód wyższy od dochodu, jaki mogą uzyskać gospodarstwa większe (obszarowo) z kontraktacji upraw mniej pracochłonnych.

Z drugiej strony gospodarstwa obszarowo większe oraz lepiej wyposażone w maszyny i narzędzia produkcji kontraktują w znacznie większym stopniu rośliny o niskim wskaźniku pracochłonności; uzyskują one wprawdzie niższy dochód z 1 ha, ale zapewniają sobie tą drogą wyższy dochód za 1 dzień pracy.

Ten wyższy dochód za dzień pracy, płacony przez państwo ludowe gospodarstwom obszarowo większym, jest niewątpliwie wyrazem osiągnięcia przez te gospodarstwa korzyści z tytułu prywatnej własności środków produkcji (w tym i ziemi — a więc jest to również wyrazem realizacji przez te gospodarstwa renty gruntowej).

Należy tu zarazem podkreślić, że gospodarstwa większe mają również większe możliwości otrzymywania wyższych dochodów za 1 dzień pracy. Posiadają one na ogół korzystniejsze warunki produkcji (lepsze gleby, zmechanizowana orka, zaopatrzenie w siłę pociagową), co niewątpliwie ułatwia osiąganie wyższej wydajności pracy w tych gospodarstwach, a więc i wyższych dochodów za dzień pracy.

Opierając się na analizowanych tu materiałach o przychodzie z 1 ha roślin kontraktowanych, nakładach i pracochłonności, można wyciągnąć pewne wnioski dotyczące uwzględnienia prawa wartości w polityce cen kontraktowanych roślin przemysłowych. W tym celu zrobimy następujące porównanie: z jednej strony weźmiemy tzw. uzysk w zł z 1 q (tj. przychód brutto pomniejszony o wartość produkcji ubocznej), a z drugiej strony — pracochłonność na 1 q i nakłady (pracy uprzedmiotowionej w środkach produkcji) na 1 q.

Tabl. 15. Porównanie uzysku, pracochłonności i nakładów na 1 q upraw kontraktowanych w 1954 roku

Wyszczególnienie	Uzysk z 1 q w zł	Pracochłon- ność na 1 q w dniach	Nakłady na 1 q w zł
Tytoń	2 234,0	38,7	557,8
Rącznik	1 612,5	36,5	875,2
Gorczyca czarna	1 150,0	11,7	695,7
Rzepak jary	810,0	5,8	511,6
Słonecznik	770,0	17,6	576,2
Gorczyca biała	761,4	5,8	417,2
Groch „Victoria”	747,5	4,2	448,7
Lnianka	720,0	5,0	481,4
Kukurydza	584,0	5,8	210,5
Rzepak ozimy	533,1	5,4	391,6
Len słoma	361,0	3,4	126,9
Konopie słoma	207,4	1,2	84,8
Jęczmień browarniany . .	75,5	1,8	69,3
Cykoria	67,8	0,7	19,0
Burak cukrowy	48,2	0,7	18,5

Zestawienie to wykazuje, że na ogół istnieje dość wyraźna zależność — w sensie zasadniczej zbieżności kierunkowej — pomiędzy tzw. uzyskiem z 1 q a nakładami pracy żywej i uprzedmiotowionej, tzn. że wyższym nakładom pracy żywej i uprzedmiotowionej odpowiada wyższy uzysk i odwrotnie. Świadczy to u uwzględnianiu wymogów prawa wartości w polityce cen, o tym, że poziom cen (decydujący tu o wysokości uzysku) określany jest przez wielkość wartości produktów.

Ten bardzo ogólny wniosek słuszny jest jednak tylko w odniesieniu do łącznych nakładów pracy żywej i uprzedmiotowionej. Jeśli bowiem weźmiemy same dochody za dzień pracy (tablica 14), których rozpiętość wynosi (po wyeliminowaniu ekstremów, tj. konopi, rącznika i słonecznika) od

43,3 zł do 70,8 zł, wówczas widzimy, że działanie prawa wartości jest tu ograniczone. Gdyby tak nie było, dochody te powinnyby się kształtować mniej więcej na tym samym poziomie. Wpływające bowiem na tę rozpiętość różnice w uciążliwości, a zwłaszcza w stopniu kwalifikacji pracy, przy uprawie badanych roślin są niewielkie.

Jest to problem zasługujący niewątpliwie na odrębne, specjalne zbadanie.

Jaki wniosek ogólny można wyciągnąć z przeprowadzonej analizy? Najogólniej rzecz biorąc, warunki opłacalności kontraktacji w 1954 roku zbadanych tu roślin są już w zasadzie ustalone prawidłowo (po uwzględnieniu poprawek wprowadzonych w latach 1953 i 1954). W latach poprzednich natomiast warunki kontraktacji wielu roślin, np. lnu i konopi, nie zapewniały odpowiedniej opłacalności i to właśnie w znacznej mierze powodowało niewykonywanie planu ich dostaw. Podobnie nieatrakcyjne jeszcze w 1954 roku warunki kontraktacji rzepaku wywierały ujemny wpływ na realizację planu dostaw. Wprowadzana obecnie poprawa tych warunków stanie się z pewnością poważnym bodźcem wzrostu dostaw rzepaku dla państwa.

*

Aczkolwiek w niniejszym artykule zajmujemy się przede wszystkim zbadaniem wpływu warunków opłacalności na realizację planu dostaw z kontraktacji, to jednak nie wolno zapominać o szeregu dalszych — częstokroć nie mniej ważnych — przyczyn dotyczących szczególnie niskich dostaw niektórych artykułów kontraktowanych.

Należy tu w szczególności wskazać na rolę wadliwego ustalania planów dostaw z kontraktacji, nie dość systematycznie prowadzonej propagandy nowych metod agrotechniki i słabego upowszechnienia doświadczeń przodujących rejonów rolniczych, nadmiernego obciążenia spółdzielni produkcyjnych kontraktacją upraw bardziej pracochłonnych oraz zbytniego rozdrobnienia działek pod uprawę roślin kontraktowanych.

A zatem kontraktacja nie spełniała w dostatecznym stopniu w ciągu ostatnich lat roli czynnika wzrostu dostaw (roślin kontraktowanych) z 1 ha, co jest uwarunkowane całym zespołem przyczyn, w tym również i takich, które nie zostały zanalizowane w niniejszym artykule.